

Богдан ЛЕВИК

ХРИСТИЯНСЬКА МОРАЛЬ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Зосереджено увагу на важливості моралі у функціонуванні суспільства-держави, впливові на її формування відродженої Церкви та участь у цих процесах Товариства “Просвіта”.

Ключові слова: “Просвіта”, мораль, Церква, УГКЦ, УАПЦ, УПЦ КП.

Проблема єднання нації навколо ідеї державотворення, християнських цінностей актуальна для суверенної України. Теоретичні розробки взаємозв'язку етносу і релігії були започатковані у працях істориків – М. Грушевського, К. Левицького; представників духовенства – Д. Блажейовського, А. Великого, О. Мокрого, І. Огієнка, А. Шептицького, І. Шевціва тощо. Мета розвідки полягає в дослідженні проблеми християнської моралі українського суспільства.

Українська держава на початку 90-х рр. XX ст. звільнилася від домінування комуністичної ідеології, що співпало в часі з занепадом духовності. Вихід з кризового стану суспільства можливий через його духовне оновлення, підпорядкування нормам загальноприйнятої моралі. Наприкінці XX – на початку XXI ст. в Україні утворився світоглядний вакуум – немає загальнонародної світоглядної концепції, що могла б стати основою державотворчого процесу, забезпечити єдність народу. Натомість у суспільстві панують діаметрально протилежні погляди на мораль, реформи, історію, культуру, релігію. Можемо стверджувати, що суттю сучасної кризи є криза сім'ї, яка втратила душевну рівновагу, загубила первинність духовного.

З цих причин важливим є досвід діяльності “Просвіти” та інших національно-культурних товариств наприкінці 1980 – початку 1990-х рр. Народившись в атмосфері перших політичних мітингів літа 1988 р. у Львові, “Просвіта” брала найактивнішу участь у всіх ініціативах громадськості, спрямованих на поглиблення процесів демократизації суспільства, європейської інтеграції України. Вже на першій звітно-виборній конференції Львівської обласної організації Товариства рідної мови ім. Т. Шевченка 8 липня 1989 р. розглядалося питання легалізації Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) та Української Автокефальної Православної церкви (УАПЦ), ролі релігії в українському суспільстві. З ініціативи Т. Комаринця Координаційна рада товариства української мови ім. Т. Шевченка 14–15 листопада 1989 р. провела у Львові регіональну конференцію “Мова і духовність нації”.

Поряд з баталіями навколо Закону про мови Товариство було одним із організаторів масової маніфестації, яка відбулася у Львові 17 вересня 1989 р. під гаслами легалізації УГКЦ та засудження сталінських репресій у Західній Україні.

На звітно-виборній конференції у Львові 8 вересня 1990 р. затверджено назву Товариства – “Просвіта”. Голова обласної організації Р. Іваничук на цьому форумі підкреслив: “Просвіта” – це справа піднесення рівня української культури. “Просвіта” – це повернення Народних домів, заснування читалень, створення лекторських і концертних груп... “Просвіта” – це національна школа і національна видавнича справа. “Просвіта” – це контакти з українством за межами України, це утвердження свого імені в світі”¹.

Для ефективного функціонування суспільства необхідно, щоб усі його члени дотримувалися системи загальноприйнятих моральних цінностей у всіх сферах життя. Досконалим суспільством може бути тільки те, що своєю політичною незаангажованістю не суперечить моральному вченню християнства². Християнські цінності, вироблені тисячолітнім досвідом, перевірені часом, вистояли у протистоянні з іншими світоглядними доктринами, отримали широке розповсюдження серед людства.

Церковно-релігійне життя тісно пов’язане з життям держави, в якій воно існує, незважаючи на те, що вони відділені одне від одного за конституцією та іншими нормативно-правовими актами. Тому й вплив на формування духовності у віруючих зведений до мінімуму. Зрештою, для оздоровлення суспільства не цілком достатньо економічних перетворень. Стимулом людської активності завжди були і будуть – ідея, мораль, релігія. Повернення до духовних основ суспільного життя – першочергова необхідність українського народу, що потребує соціального оздоровлення, навіть лікування.

Після відновлення незалежності України для церковно-релігійних інституцій створено сприятливі умови розвитку: зникли переслідування, а нещодавня дискримінація додавала ореолу гнаності та компенсувалася підвищеним інтересом раніше байдужих громадян. Комплекс вини привернув до Церкви частину інтелігенції, серед якої з’явилися і ревні адепти. Деградація та скомпрометованість офіційної компартійної ідеології зумовили світоглядний та ідейний вакуум, який заповнила християнська віра, що була історично близькою і зрозумілою для переважної більшості українців. Так, станом на 1 січня 2009 р. в Україні функціонувало 34 465 релігійних організацій, що використовували 22 437 культових споруд (432 монастирі, 340 місій, 74 братства, 196 духовних навчальних закладів, 12 633 недільні школи). Водночас культові обряди здійснювало 29 892 священнослужителі³. Найбільша кількість парафіян сповідувала православ’я – 16 581 релігійна організація, що становить 50,1% від числа зареєстрованих.

Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ) налічує 1 190 організацій (67% з яких знаходяться в Галичині). Активно відроджується Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ), яка нараховує 3 628 організацій, 97 монастирів, 15 місій, два братства, 15 навчальних закладів, 27 журналів і газет. Стрімко почали розвиватися в Україні Римо-Католицька Церква (883 громади), протестантизм, який об’єднав 7721 релігійну організацію; мусульманство (11 001 громада), кероване чотирма управліннями; іудаїзм, представлений сімома течіями (258 громад); новітні релігійні течії та напрямки (харизматичний, крішні, буддисти, і т. д.). Помітний приріст мають баптисти, свідки Єгови. Так коротко виглядає сучасна релігійна карта України⁴.

Виходячи з вищенаведеного, можна з впевненістю констатувати, що політичні партії, в порівнянні з релігійними організаціями, втратили вплив на свідомість громадян. Зрештою, державна та церковна діяльність можуть бути різними або

однаковими, вони можуть доповнювати одна одну в демократично-правовому суспільстві або протистояти в комуністично-соціалістичному ладі⁵. У цьому контексті постає закономірне питання: чи може Церква консолідувати українське суспільство? Для цього, в першу чергу, необхідне об'єднання самої Церкви, адже розбрат – глибока рана на тілі нашого суспільства. Водночас, некоректно застосовувати формулу: український народ – православний народ, або ж український народ – християнський народ, зважаючи на значну кількість представників інших віросповідань, атеїстів. Однак, зважаючи на історичні традиції у співвідношенні до сучасних реалій у житті суспільства, саме християнські Церкви відіграють домінуючу роль, і саме на них лягає відповідальність за долю українського народу.

Особливо напружена ситуація склалася навколо офіційного визнання Українською Православною Церквою Московського Патріархату споріднених церков – УАПЦ та УПЦ КП, що відіграють надзвичайно важливу роль у боротьбі українського народу за самовизначення у незалежній державі. Не розуміти і не визнавати цього означає топити питання в казуїстиці канонічності, означає ображати релігійні і патріотичні почуття мільйонів людей.

Відродження УАПЦ у 1990 р. співпало зі зростанням у суспільстві національної свідомості, особливо у Західній Україні. У цей період Церква ототожнювала себе з національним рухом. Лідери УПЦ КП сподівалися, що невдовзі ідея “національної Церкви” стане головним ідеологічним проектом нації. С. Томашівський вважав, що російська та українська Православні церкви є різними за своєю суттю. Московська церква завжди залежала від держави, злилася з нею, ставши державною інституцією. Українська церква в чужій католицькій Польсько-Литовській державі отримала значний ступінь релігійної свободи, зберігши свою національну самобутність⁶. Власне, виходячи з цих причин, сучасна Церква повинна стати універсальною, багатонаціональною.

Досвід активної суспільної позиції УГКЦ у Західній Україні 1920–1930-х рр. не завжди можна переносити загалом на українське суспільство початку XXI ст. Проте варто нагадати, що найактивнішу участь в організації народних віч, заснуванні по селах читалень “Просвіти” та кооперативних товариств брали вчителі й греко-католицьке духовенство. Архівні документи переповнені повідомленнями польської поліції про їх діяльність, спрямовану на піднесення народної освіти, культури, розвиток національної свідомості. Греко-католицький єпископат на чолі з митрополитом А. Шептицьким напередодні виборних кампаній до інституцій місцевого самоврядування видавав відозви, в яких застерігав українців “від вибирання на радних осіб, вороже настроєних до Церкви”⁷.

Розбудова суверенної, демократичної, правової держави потребує активізації зусиль органів виконавчої влади, “Просвіти”, громадських і релігійних організацій, спрямованих на розвиток духовності та виховання патріотизму й поваги до історичної спадщини українського народу, укорінення в суспільній свідомості загальнолюдських моральних цінностей. Власне здоровий патріотизм дає здорове національне життя і творить здорову державну структуру. Патріотизм – це християнська та загальнолюдська чеснота, яка є дуже важливою серед духовних вартостей. Державно-церковні відносини – це історично зумовлені взаємини, з одного боку невтручання, а з іншого – взаємодопомоги. В Україні ці відносини регулюються Конституцією та Законом

“Про свободу совісті”. Церква, вирішуючи одну з основних соціальних функцій – патріотичне виховання громадян, виконує важливу державотворчу місію⁸.

Система освіти повинна опиратися на світогляд, в основі якого – духовні цінності та моральні орієнтири. Від того, яке значення надається в державних структурах і в суспільстві загалом освіті і вихованню, залежить майбутнє нації. Для виконання цих завдань обов’язковою є наявність двох факторів: 1) усвідомлення того, що саме християнські цінності і християнські традиції є основою нашої культури і моральності, джерелом всіх досягнень українського народу впродовж його тисячолітньої історії; 2) розуміння того, що вирішення поставлених завдань в діяльності освіти, культури і виховання неможливе без об’єднання зусиль суспільства, держави і Церкви.

Досягнення сучасної науки, культури, економіки, політики повинні бути спрямовані на виховання громадянина, патріота, високосвідомого, високоморального, активного, з розвинутим почуттям відповідальності перед суспільством, а також державою. Важливими елементами у вихованні громадянина є ціннісні орієнтири, закріплені життєвим досвідом, сформовані на основі всього національного та загальнолюдського.

Особливе значення у формуванні громадянина має національне виховання. Це цілеспрямований, регульований процес утвердження національної самосвідомості, національних почуттів, національних традицій, національного характеру та особливостей національної психології, мовних, етичних та ін. цінностей народу. Церква повинна стати справжнім духовним провідником суспільства, включитись у боротьбу з усіма проявами деморалізації суспільного життя. Це пояснюється тим, що релігійність українського народу характеризується як домінанта його світогляду.

Значення Церкви значно зросло після краху комуністичної ідеології, що зневажливо ставилася до істинно українського: історії, культури, виховання та ін. Рейтинг довіри серед населення до Церкви залишається незмінним через стабільність і незмінність християнсько-моральних цінностей, які проповідують її представники. Церква не несе відповідальності за державу, але вона як соціальний інститут проводить важливу державотворчу функцію, адже формує і виховує громадянина. Своєю ідеологією Церква втручається в політичне життя країни шляхом впливу на політичні погляди віруючих. Так, УГКЦ тяжіє до європейського вибору, УПЦ МП – до слов’янських союзів. Таким чином, релігійні конфесії перетворилися на засіб політичної мобілізації, виступаючи на боці певних політичних сил. Самі політики неодноразово використовували християнську мораль для партійних політичних програм, розраховуючи на прихильність віруючих під час виборів. Загалом біцивілістичне українське суспільство не має єдиного стратегічного вибору розвитку країни. Церква, як і суспільство, розділена (поліконфесійна). Таким чином, ситуація в релігійному середовищі може стати каталізатором для суспільних негараздів, інструментом маніпулювання в руках радикально налаштованих політиків. Політизація релігії зумовлена зростаючою політичною активністю населення, що дає можливість Церкві долучитися до державотворчої діяльності, відродження духовності та моральності⁹. В Україні повинна з’явитися нова форма громадянського суспільства.

Після відродження Української державності у 1991 р. з’явилася достатня кількість наукових праць, присвячених теорії громадянського суспільства (суспільство, де інтереси людини мають пріоритетне значення). Таким чином, громадянське

суспільство виступає не сукупністю ізольованих індивідів, а комплексом соціальних відносин, системи суспільних інтересів (економічних, соціально-політичних, релігійних, духовних, сімейних, культурних та інших), які виражають різноманітні цінності, інтереси і потреби членів суспільства. Важливо, щоб громадянське суспільство не тільки теоретично, але й на практиці стало полем вільної життєдіяльності людей. Громадянське суспільство існує за умови спільної участі всіх громадян у суспільних процесах, в тому числі і християнської спільноти. Церква не має права стояти осторонь політичних і суспільних баталій, всього аморального, що є в державі¹⁰.

Таким чином, українська церква впродовж багатьох століть єднала народ навколо віри, стояла на охороні християнських світоглядних цінностей. Церква завжди вітала єдність української нації, але роз'єднана, як і українське суспільство, внаслідок зовнішньополітичних чинників, була неспроможною створити єдину українську помісну Церкву. Декларування намірів до об'єднання Української Церкви має столітню історію, однак практичних кроків у цьому напрямку ще не зроблено. Народ навчився розділяти політику і релігію, не змішуючи і не підмінюючи ці поняття. "Просвіта", інші громадські організації та товариства повинні акцентувати увагу, діяльність на утвердженні християнських цінностей в сучасному українському суспільстві як однієї з консолідуючих ідей.

Bodan Levyk. Christian morality in contemporary Ukrainian society

The author focuses on importance of morality for the functioning of society-state, its influence on the formation of the revived Church and the participation of the "Prosvita" society in these processes.

Key words: "Prosvita", morality, Church, Ukrainian Greek Catholic Church, Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, Ukrainian Orthodox Church of Kyiv Patriarchate.

¹ Нарис історії "Просвіти". – Львів; Краків; Париж: Просвіта, 1993. – С. 108.

² *Волинець О.* Релігія в системі світоглядно-морально-етичних цінностей українського суспільства // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Львів: Видавництво НУ "Львівська політехніка", 2007. – № 19. – 66 с.

³ *Бліхар В.* Філософський контекст проблематичності державно-церковного співіснування // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Львів: Видавництво НУ "Львівська політехніка". – 2008. – № 20. – С. 33–37.

⁴ Конфесійна карта України. Кількісні та якісні показники функціонування релігійного комплексу держави. – [http:// who-iswho.com.ua/ bookmaket/ukrinvest2008/5/261.html](http://who-iswho.com.ua/bookmaket/ukrinvest2008/5/261.html).

⁵ *Бліхар В.* Вказана праця. – С. 33–37.

⁶ *Томашівський С.* Церковний бік української справи. – Відень: Друкарня Адольфа Гольгавзена у Відні, 1916. – 24 с.

⁷ *Кугутяк М.* Історія української націонал-демократії (1918–1929). – Т. 1. – Київ; Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 375.

⁸ *Томашівський С.* Вказана праця. – С. 4.

⁹ *Пасічний Р.* Релігія і політика: взаємовідносини в Україні // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Львів: Видавництво НУ "Львівська політехніка", 2007. – № 19. – С. 124–127.

¹⁰ *Бліхар В.* Вказана праця. – С. 34.